

Bartoněk, Antonín

Raná egejská písma

In: Bartoněk, Antonín. *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1987, pp. 41-59

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122254>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

III. RANÁ EGEJSKÁ PÍSMÁ

Jazykové jevy popsané v předešlé kapitole probíhaly v raně řeckém jazykovém prostředí zhruba v prvních šesti stoletích 2. tisíciletí př. n. l. To byla doba intenzivního míšení Protořeků se starším egejským obyvatelstvem, stále sílících kontaktů zejména s krétskou kulturou minojskou a od konce tzv. středohelladské doby pak období rychlého rozmachu rané kultury mykénské, jejímž vnějším projevem byly zejména šachtové hroby v Mykénách, spadající do časového rozpětí 1650—1450 před n. l. Právě v té době se počíná celá řada helladských sídlišť formovat do podoby prvních helladských státních útvarů. To vedlo k hromadění majetku v rukou místních vládců a vzrůst bohatství přilákal brzy řemeslníky a umělce ze sousedních oblastí s vyšší civilizační úrovní, zejména z minojské Kréty. Zároveň však začalo být zapotřebí toto nahromaděné bohatství nějakým způsobem registrovat a zejména pak zaznamenávat položky tzv. redistribučního hospodářství, které bylo zřejmě pro starou Egeidu stejně typické jako pro současný Blízký východ. Na Krétě se takovéto záznamy prováděly již od raných století 2. tisíciletí př. n. l., nejprve asi v tzv. hieroglyfické kurzívě a potom hlavně v tzv. lineárním písmě A. A někdy okolo r. 1400 př. n. l. — či snad o něco později — začali užívat stejné vymoženosti i vládcové mykénských paláců, ovšem již v podobě tzv. lineárního písma B, vzniklého pravděpodobně adaptací starších krétských písemných systémů pro účely řeckého jazyka. O všech těchto písemných systémech staré Egeidy, o zdrojích jejich vzniku, ale i o jejich vyzařování do sousedních oblastí pohovoříme nyní podrobněji (srov. tab. III).³¹

³¹ O raných egejských písmech viz zvl. Ventris—Chadwick 1956, 1973², Grumach 1969, Buchholz 1969, Bartoněk 1969, 1981, 1983c, Vladár—Bartoněk 1977, Masson(ová) 1974, Hiller 1978, Hooker 1980. — V následujících paragrafech jsou podány informace odpovídající stavu ze začátku r. 1984. Změny a upřesnění, pokud mají zásadní důležitost, jsou připojeny v poznámkách. Detailní číselné údaje vztahující se k písmu hieroglyfickému, lineárnímu A a lineárnímu B jsou obsaženy v mé stati Repetitorium doložení egejských lineárních písem A a B, Zprávy Jednoty klasických filologů, Praha 1987. K lineárnímu písmu A viz zvláště edici GORILA, sv. 5, Paris 1985.

Tab. III. Egejská [a kyperská] předalfabetická písma

Název písma	Doba	Ráz textů	Počet textů	Místa nálezů	Systém písma	Směr písma	Stav luštění	Ráz jazyka
<i>Hieroglyfické</i>	2200— 1470	pečeti	180	Kréta	piktogramy	?	0	?
<i>Proto-lineární kurziva</i>	2200— 1600	hliněné tabulky a j. hliněné předměty = cca	40 80 300	Kréta Kréta	sylogramy (90) + ideogramy	doprava?	0	?
<i>Lineární A</i>	1700— 1470, příp. i později	hliněné tabulky nevypálené j. hliněné předměty, kov, kámen, střepey váz aj. = cca	150 30 90 50 1 020 100 1 440	A. Triada, Zakro, Chania jiná místa A. Triada a j. místa (30 míst na Kréte + 4 ostrovy: Kythéra, Mélos, Keós, Théra	sylogramy (100) + ideogramy	doprava	ze 70 sylogramů z A. Triady je asi 15 iden- tických s LB, asi 30 je podobných	neznámý neindoevr. středomořský (nebo anatolský) jazyk luvijština? (Palmer, Georgiev) chetitština? (Davis) semitština? (Gordon, Best) řečtina? (jen v A. Triada: Georgiev)
<i>Lineární B</i>	1380— 1200	hliněné tabulky nevypálené střepey váz cca	3 369 1 112 73 43 24 2 15 11 43 68 5 4 765	Knóssos KR Pylos Mykény Théby Tíryns Knóssos KR Chania KR Mykény Tíryns Théby a j. m.	sylogramy (83) + ideogramy	doprava	písmo rozluštěno v r. 1952 M. Ventrisem	řečtina blízká arkadokyperskému dialektu

Typ písma	Doba Ráz textů	Počet textů	Místa nálezů	Systém písma	Směr písma	Stav luštění	Ráz jazyka
<i>Kypersko-mínojské archaické</i>	1525— hliněné tabulky 1400 vypálené aj.	4	Enkomí	sylabogramy bez ideogramů	doprava		„eteokyperština“
<i>KM 1 hlavní linie</i>	1400— hliněný váleček 1000 vypálený hliněné kuličky kov, kámen, střepy aj.	1 80 300	Enkomí (27 rádků) Enkomí aj. Enkomí aj.	sylabogramy bez ideogramů (jen výj. číselná označení)	doprava		„eteokyperština“
<i>KM 2 spec. větev Enkomí</i>	1200 hliněné tabulky vypálené	4	Enkomí (1 310 znaků)	sylabogramy (58) bez ideogramů; typický klínopisný duktus!	doprava	jde o jiný jazyk než u KM 1	churritština? (Massonová) luviština?
<i>KM 3 spec. větev Ugarit</i>	1250 hliněné tabulky vypálené aj.	4	Ugarit	podobnost s KM 2; sylabogramy (25)	doprava	jde o korespondenci z Kypru?	
		= cca 400					
<i>Klasické kyperské písmo</i>	1050— různorodé 200 doklady		různá	sylabogramy: vých. varianta 55, záp. varianta 50 (Pafos)	doleva; jen Pafos doprava	písmo rozluštěno v r. 1872 G. Smithem	řečtina „eteokyperština“ (několik desítek nápisů)
<i>Zvláštní písma z Egeidy</i>	1600 hliněný „disk“ oltářní kámen bronzová sekyra		Faistos Mallia Arkalochori	piktogramy? (45)			

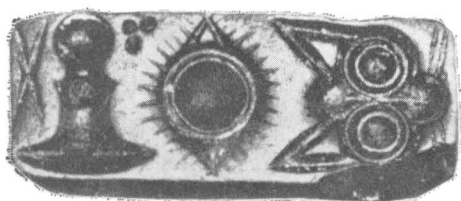
1. Prvopočátky egejských písem sahají již do 3. tisíciletí př. n. l., v jehož druhé polovině se v egejské oblasti porůznu setkáváme s příležitostnými piktografickými znaky o různých rozlišovacích a registračních funkcích. Kolem začátku 2. tis. př. n. l. se množí především piktografické znaky na pečetidlech a jejich otiscích a brzy nato se již objevují i delší skupiny znaků na různých předmětech z nevypálené hlíny, hlavně na hliněných tabulkách. Obojí — znaky na pečetích i hlině — zařazujeme již do nejstaršího egejského písemného systému, do okruhu tzv. *krétského hieroglyfického písma* (tab. IV). To se tehdy objevuje vyryto jednak do pečetních kamenů v plasticky gravírované podobě (tu jde o hieroglyfické písmo v užším smyslu), jednak do nevypálené, ale vysušené hlíny v podobě čar sledujících obrysy příslušného hieroglyfického znaku (v tomto případě hovoříme o tzv. protolineární kurzívě krétského hieroglyfického písma či krátce o písmě protolineárním). Jde zřejmě o jeden a týž písemný systém o celkovém počtu asi 300 dokladů; vedle cca 180 pečetidel nebo jejich otisků se nám dochovalo asi 40 hliněných tabulek a na 80 dalších předmětů z nevypálené hlíny. Na pečetích se objevuje delší sled obrazců jen výjimečně; zpravidla nelze ani zjistit, do jaké míry spolu souvisejí obrazce vyryté na jedné a téže straně pečetidla či na jeho různých stranách. Na předmětech tohoto typu byl však patrně učiněn rozhodující krok od pouhého znázorňování předmětů k písemné symbolice, v jejímž rámci se obraz předmětu stával symbolem slova jakožto nositele určité fonetické hodnoty. Tuto funkci již zřejmě plnily skupinky znaků psané v protolineární kurzívě, mezi nimiž tvoří nejdůležitější skupinu památek soubor asi 20 hliněných tabulek z Faistu, pocházejících pravděpodobně již z 19. stol. př. n. l. Vedle kratičkových nápisů se mezi doklady protolineární kurzívy nacházejí i nápisy o větším počtu znaků (až 30), na nichž snad již lze rozlišit foneticky psaná slova od piktograficky vyjádřených pojmů (tzv. ideogramů neboli logogramů), někdy navíc doprovázených specififikujícími číselnými nebo měrnými označeními. Směr písma nebyl dosud jednoznačně určen. Počet identifikovaných fonetických znaků bývá udáván číslem 90, což by ukazovalo na primárně slabičný charakter písma. V textech byly zjištěny náznaky ohýbání slov, možnosti identifikace jazyka a rozluštění písma zůstávají zatím minimální. Protolineární kurzíva mizí z užívání v 17. stol. př. n. l. a na její místo nastupuje pokročilejší písemný systém, který se z této kurzívy časem vyvinul a jež nazýváme lineární písmo A. Přitom však plastická, předlineární varianta krétských hieroglyfů se pravděpodobně udržela na pečetích v užívání ještě až do všekrétské katastrofy kolem r. 1470 př. n. l.

2. Přímost odvození *lineárního písma A* (tab. V/VI) od krétského hieroglyfického písma není však zcela bezpečně prokázána. Sylabář fonetických znaků v obou písmech je značně odchylný a mimoto se používání obou písemných systémů navzájem po jistou dobu překrývá, a to i na nápisných památkách podobného charakteru. To přivedlo některé

Tab. IV. Hieroglyfické písmo: 1 — srovnání vybraných znaků egejských a kyperských slabičných písem; 2 — čtyřboké hieroglyfické pečetidlo; 3 — osmiboká hieroglyfická pečeť (rozvinutý otisk); 4 — protolineární nápis na hliněném střípku

HG											
LA											
LB											
KM											
KK											

1

2.

3

4

badatele k vyslovení hypotézy, že jak protolineární kurzíva, tak i lineární písmo A mají svůj společný původ v nějakém velmi starém krétském písemném archetypu, který se nám nezachoval. Ostatně i soubor dokladů samotného lineárního písma A působí spíše dojmem širšího komplexu slabičných písemných systémů, třebaže navzájem dosti spřízněných, nežli jednoho jediného systémově kompaktního písma.

Celkový počet dokladů zahrnovaných do písemného komplexu lineárního písma A obnáší asi 1440 dokladů, pocházejících z neméně než 30 různých krétských lokalit a několika dalších mimo Krétu.³² Mezi těmito doklady zaujímá zvláštní postavení asi 320 textů na nevypálených, pouze na slunci vysušených hlíněných tabulkách, hlavně z Ajie Triady, Chanie a Zakra; k nim se druzí dalších asi 1 000 dokladů lineárního písma A — velmi krátkých nápisných textů na drobnějších hlíněných střípcích a přívěscích, většinou z Ajie Triady. Vedle toho máme zachováno asi 100 dokladů lineárního písma A v jiném materiálu než v nevypálené hlíně — zejména nápisy vyryté do kovu, kamene, včleněné do nástěnných fresek nebo namalované či vyryté na keramice. Ze všech těchto dokladů je však sotva více než 500 nápisů obsahově i epigraficky závažnějších. Zvláště významnou skupinu mezi nimi tvoří 150 hlíněných tabulek z Ajie Triady. Ty nepochybně obsahují administrativní záznamy z této královské dependance faistského paláce, pocházejí z tamějšího areálu zničeného kolem roku 1470 za všekrétské katastrofy a mívají zpravidla podobu čtyřúhelníka postaveného na výšku o 4 až 9 řádcích. Svým významem se těmito tabulkám přibližují nedávno nalezené a dosud nedostatečně prozkoumané tabulky ze západokrétské Kydónie, dn. Chanie (v počtu asi 90), a z východokrétského Zakra (asi 30). Jen malý počet hlíněných tabulek pochází naopak z obou zbývajících minójských paláců, z Knóssu a z Mallie; v případě Knóssu to však lze vysvětlit předpokládanou kulturní kontinuitou mezi vrstvami minójskými a mykénskými, jež umožnila — při každoročním obnovování tabulkových archívů — zachovat v plnější míře teprve doklady z posledního roku existence knósského paláce, tj. z doby, kdy se tu již používalo lineárního písma B. Stopy minójského písemného vyznačování jsou patrné i na některých dalších egejských ostrovech, zejména v Ajia Irini na Keu, ve Fylakopi na Mélu, dále na ostrově Kythéře — a rovněž i na Théře, kde byly u Akrotiri v troskách minójského města, zasypaného lávou kolem roku 1500, objeveny úlomky keramiky se znaky lineárního písma A. Určité stopy tohoto písma lze podle některých autorů v době bronzové rozpoznat i na několika památkách z helladské pevniny. Jde ovšem jen o několik příležitostných, spíše asi kamenických značek na mykénských kupolových hrobkách, o jeden znak na měděném kotlíku z Mykén a o dvojnakové slovo z Ajios Stefanos v jižní Lakónii (viz str. 51); doklad *souvislého* textu lineárního písma A nebyl však doposud na řecké pevnině v době bronzové nalezen. Dodejme ještě, že se v maloasijské Lykii našla pečeť se čtyřmi znaky lineárního písma A a v Uga-

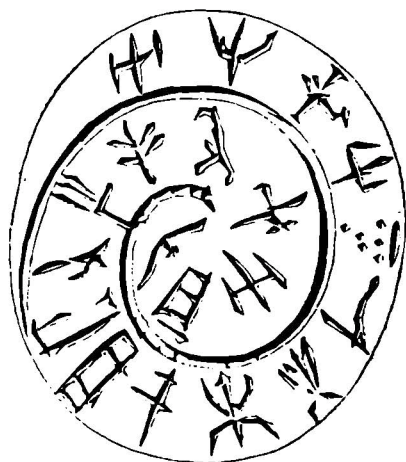
³² Texty psané v lineárním písmě A vydávají Godart a Olivier v edici GORILA 1976 až 1985. Nejnovější číselné údaje o počtu textů u Oliviera 1984 a 1986.

1

2

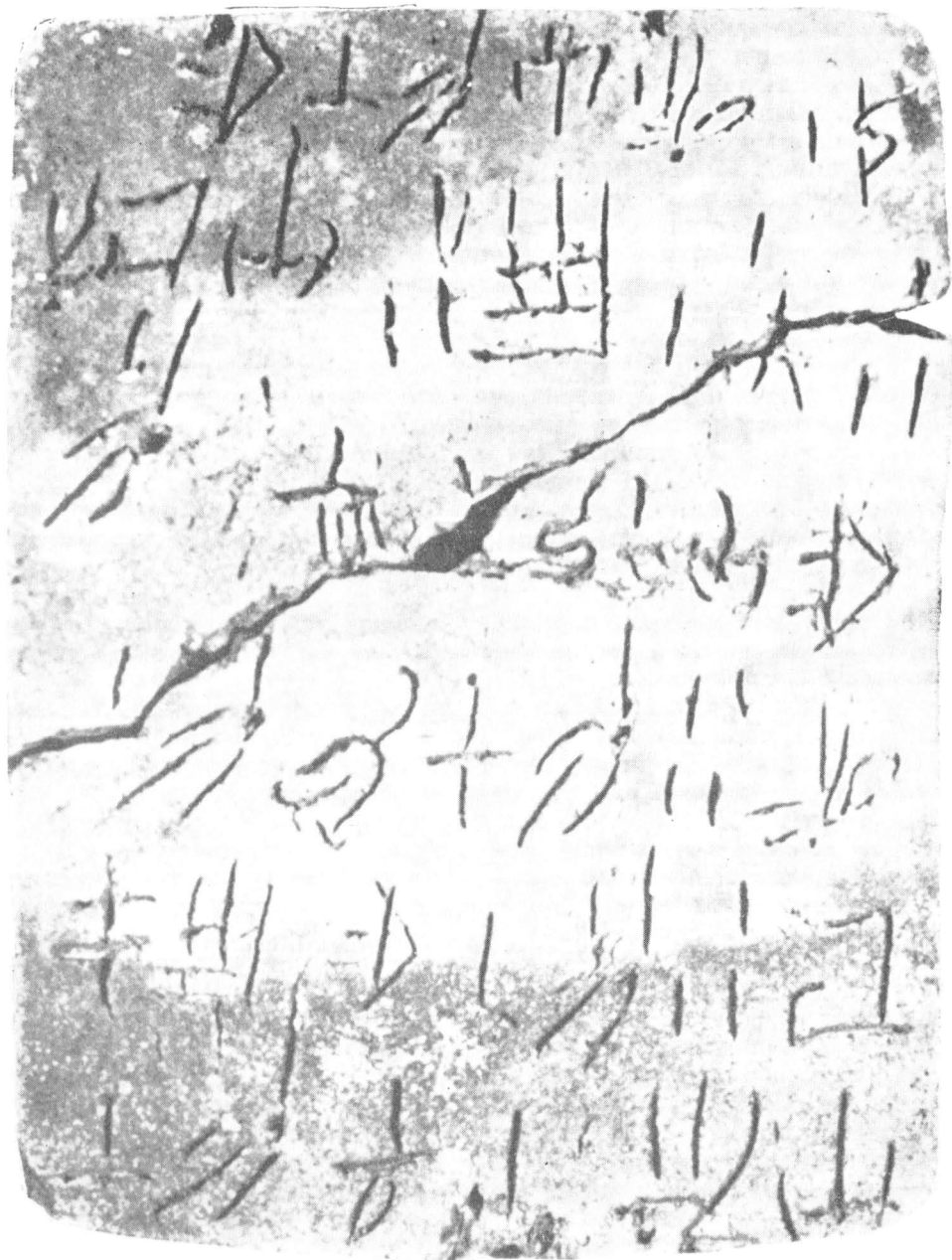
Tab. V. Lineární písmo A: 1 — hliněná miska z Knóssu (1. pol. 17. stol. př. n. l.);
2 — zlatý pečetní prsten z Mavro Spilio

ritu stříbrná votivní miska se třemi znaky tohoto písma. Ve všech těchto případech může však jít o krétské importy^{32a}.

Snahy o rozluštění lineárního písma A zůstávají zatím přes intenzivní snahy badatelů na půl cestě. V zásadě tu jde o dva úkoly: nejprve rozluštit písmo, tj. zjistit slabičnou hodnotu jednotlivých znaků, a potom interpretovat jazyk textů, tj. porozumět jejich obsahu na základě detailního gramatického rozboru. Pro úspěšnou interpretaci mnoha lineárních A znaků poskytuje jistou oporu jejich vnější srovnávání s podobnými znaky rozluštěného již lineárního písma B, jež bývá zpravidla pokládáno za pozdní variantu lineárního písma A, vzniklou někdy v 15. století pro zachycování řečtiny. Vzhledem k tomu, co jsme již naznačili, že totiž nejlépe prozkoumanou a nejkompaktnější skupinou zachovaných textů lineárního písma A jsou tabulky z Ajie Triady, vychází většina pokusů o fonetické rozluštění písma z analýzy tamního sylabáře. Dosavadní rozborů ukázaly, že z jeho 70 sylabogramů lze asi 40 pokládat za totožné a cca 15 za velmi podobné znakům lineárního písma B. Že ovšem vnější podobnost mezi znaky příbuzných písem nemusí ještě znamenat jejich fonetickou identitu, víme dobře ze srovnávání latinky s řeckou abecedou nebo s azbukou. Badatelé se proto v posledních letech pokusili pokročit nad pouhé vnější, bezkontextové srovnávání znaků obou písem a obrátili pozornost zejména k sylabogramům, které se v obou písmech vyskytují ve stejně psaných slovech — s nadějí, že může jít o totožná slova, vyskytující se v obou lineárních písmech. Při uplatnění tohoto kritéria se snižuje počet spolehlivěji prověřených sylabografických shod mezi oběma písmi na 17 (podle Hookera), resp. na 13 (podle Oliviera).³³ Tento výsledek poskytuje sice při celkovém počtu 70 sylabogramů z Ajie Triady malou naději na zdárné fonetické přečtení tamních textů, nelze však zapomínat, že reálné rozpětí poměrně jistoty fonetických shod se tu pohybuje někde mezi čísly 13 a 40. Není snad nezajímavé srovnání, že 26 písmen dnešní latinky se foneticky shoduje s 33 písmeny dnešní azbuky pouze v 5 písmenech, tj. naše možnosti správné fonetické interpretace lineárních A textů jsou zřejmě větší, než kdybychom četli tištěný ruský text s pouhou znalostí latinky! V každém případě však i z tohoto poměrně omezeného množství našich současných vědomostí o lineárním písmu A a z jeho srovnání se systémem lineárního písma B se podařilo vyčíst některé zajímavé údaje o rázu jazyka lineárního písma A: Tak v konsonantickém systému měly v něm asi větší význam palatalizační a labializační opozice (např. *p X pj X pw*) než opozice v znělosti nebo v aspirovanosti, jak to známe z řeckého protikladu neznelé *p X* znelé *b X* aspirované *ph*. Ve vokalickém systému překvapuje v lineárním písmě A malé zastoupení *o*-ové řady, takže se někteří badatelé pokoušejí redukovat vokalický systém jazyka na trojici fonémů *a, e/i, o/u*, příp. alespoň uznávat neutralizaci rozdílů mezi *e/i* a *o/u* v nepřízvučných slabikách. Do jaké míry to lze spojit s faktem, že ani v nejstarších etruských textech nebývá *o* příliš časté,, zůstalo zatím

^{32a} Nálezy z Lykie a Ugaritu patří podle E. Massonové mezi doklady písma kypersko-mínojského (viz níže).

³³ Hooker 1980, Olivier 1977.

Tab. VI. Lineární písmo A: hliněná tabulka z Chanie

neřešeno. Za charakteristické morfoloické rysy jazyka se pokládají zejména gramaticky funkční prefixy a protetické vokály, dále prokazatelná tendence k reduplikacím a existence inkorporujících elementů jakožto náznaků vnitřní flexe. Tyto rysy neposkytují příliš prostoru k úvahám o indoevropském charakteru jazyka lineárních A textů. Takové úvahy se zatím ukázaly jako nepodložené, ať už jde o Georgievovo přesvědčení, že se pod texty z Ajie Triady skrývá řečtina, zatímco pod ostatními lineárními A dokumenty luvijština, či o Palmerovu obecně luvijskou a Davisovu obecně chetitskou hypotézu.³⁴ Proti všem těmto indoevropským hypotézám se namítá, že jsou založeny jen na několika údajných lexikálních shodách — bez prokazatelných paralel strukturálně fonologického nebo morfologického charakteru. Proti Georgievově řecké hypotéze se pak navíc vznášejí ten konkrétní argument, že zatímco v lineárním písmě B je sumarizace předmětů na tabulkách administrativního rázu zachycována výrazem to-so, což je dobře srozumitelné řecké *tosoi, tosai* „tak mnozí“, „tak mnohé dohromady“, objevuje se prakticky ve zcela totožných souvislostech na tabulkách z Ajie Triady výraz ku-ro, v řečtině naprosto nesrozumitelný. Při vysokém stupni kontinuity mezi písařskými tradicemi mínojské a mykénské administrativy je uvedený rozdíl vysvětlitelný jen na bázi dvou odlišných jazyků; je nemyšlitelné, aby byli kolem r. 1470 písaři z Ajie Triady, dependance paláce ve Faistu, používali jiné, a to v řečtině nesrozumitelné sumarizační formule, než později písaři z Knóssu, kdyby byli obojí užívali ve svých záznamech řeckého jazyka.

Širšímu uznání se netěší ani semitská hypotéza Gordonova.³⁵ Ten sice asi správně identifikoval v lineárních A textech některá semitská slova, vesměs však jde o výrazy, které se zřejmě dostaly do jazyka starých Kréťanů jako převzatá kulturní slova, označující věci pocházející z Blízkého východu. Vždyť i v mykénské řečtině, psané lineárním písmem B, se setkáváme se semitskými slovy, aniž z toho vyvozujeme, že se tímto písmem zachycoval nějaký semitský jazyk (např. ku-ru-so *khrūsos*, *khrūsos*, asyr. *hurāšu* „zlato“). V poslední době ovšem postavil semitskou hypotézu na poněkud reálnější základnu Best³⁶, když upozornil na některé strukturální shody mezi jazykem lineárního písma A a semitskými jazyky, zejména na zmíněnou již tendenci k vnitřní flexi a jistou paralelitu v samohláskovém fonologickém systému, širší badatelskou veřejnost však jeho argumenty zatím nepřesvědčily.³⁷

Nejpravděpodobnějším závěrem, jak se zdá, zůstává, že předřeční obyvatelé staré Kréty patřili po etnické stránce k prastarému středomořskému obyvatelstvu, jehož jazyk se výrazně lišil od rodiny ie. jazyků, které se vyznačovaly sufixovou flexí, tj. ohýbáním slov na jejich konci. Mínojská kréťština byla spíše jazyk aglutinačního typu, s bohatstvím prefixů, infixů a sufixů, pro jaké máme ve starověkém východním Stře-

³⁴ Georgiev zvl. 1968, 81nn., Palmer zvl. 1961, 226nn., Davis nejnověji AAA 7, 1974, 111nn.

³⁵ Gordon 1966 aj.

³⁶ Best 1972.

³⁷ K novým metodám rozboru textů lineárního písma A srov. zvl. Crevatin 1975 a Duhoux 1978.

domoří doklady spíše mezi neindoevropskými jazyky staré Anatolie, zvl. v churritštině a protochattijštině. K tomuto závěru dochází většina badatelů, kteří se snaží zkoumat texty lineárního písma A kombinací strukturálního rozboru jednotlivých slov a jejich srovnávání s obdobně znějícími slovy v různých jazycích východního Středomoří a Blízkého východu.³⁸

Nevyjasněná zůstává zatím dolní mez výskytu lineárního písma A. Tradičně se uvádí v této souvislosti rok 1470, resp. 1450, tj. předpokládaná data celokrétské katastrofy, kterou mezi krétskými palácovými centry dočasně přežil pouze knósský palác. Postupně se však stále více množí náznaky určitého přežívání lineárního písma A i po tomto datu. Předně jde o několik fragmentárních dokladů z Knóssu, které bývají kladeny, třebaže nikoli s plnou jistotou, do rozmezí let 1470 až 1350 (čtyři zlomky freskové výzdoby s doklady ojedinělých znaků a jedna pithoidní nádoba). K nim nejnověji přistoupilo zmíněné dvojnakové slovo v lineárním písmě A z Ajios Stefanos v jižní Lakónii, snad ze 14./13. stol. př. n. l.³⁹ [Ize je číst jako a-ma, což je výraz mající paralely i v několika dalších LA-slovech z různých krétských lokalit]. Na značnou vitalitu lineárního písma A přitom ukazuje i několik jeho pravděpodobných dokladů z 1. tisíciletí př. n. l.⁴⁰ Odkázat tu lze na čtyři případy, sice příliš krátké na to, aby je bylo možno zcela bezpečně prohlásit za doklady uvedeného lineárního písma, ale nejméně u tří z nich jejich krétská mimoknósská provenience prakticky vylučuje možnost, že by mohlo jít o přežívání lineárního písma B. Jde o stopy předalfabetických znaků a) na slonovinovém fragmentu z nálezů v lidské jeskyni na Krétě, datovaném do 8. stol. př. n. l., b) na kamenných kvádrech z krétského Dréru (6. stol.), c) na fragmentu kamenné desky z okolí krétské obce Psychro (konec 3. nebo 4. stol.) a d) na spodní straně hliněné černofigurové misky snad bojótského původu, z muzea v Lárise, datované do 2. pol. 5. stol. př. n. l. Biesantz⁴¹ sice pokládal v roce 1958 tři znaky nacházející se na zmíněné misce za přežívající lineární písmo B, dnes se nám však jeví prostřední znak spíše jako ornament a oba zbývající znaky, zejména pokud bychom je na rozdíl od Biesantze četli opačně, tj. se základnou u kraje misky, mohou být pokládány za pokračování příslušných znaků jak lineárního písma B, tak i A. Nejzajímavější z těchto dokladů je však bezesporu text z Psychra.⁴² Byl publikován Marinatosem rovněž v r. 1958 a interpretován Ghordanem a Stieglitzem jako text psaný semitsky, zatímco Davis jej pokládá za nápis složený v indoevropském jazyku anatolského typu. Nápis je kuriózní tím, že

³⁸ Srov. nejnověji van Soesbergen 1983.

³⁹ Janko 1982.

⁴⁰ Bartoněk 1983, 139.

⁴¹ Biesantz 1958.

⁴² Stieglitz 1976, Brown 1978, Bartoněk 1983. — Dodejme, že nálezová informace Marinatosova není bezpečná; podle Duhoux 1982, 87nn., pochází nápis spíše z krétské lokality Arkades (záp. od planiny Lasíthi). Z technických důvodů je alfabetický text níže vysázen kurzívou; na originálním nápisu jsou písmena psána stojatě.

se v něm vyskytuje vedle sebe řecká abeceda (první tři řádky o 25 abecedních písmenech) a lineární text o třech znacích.

Alfabetický text zní takto: *ΕΠΙΟΙ*
ZHΘANΘH
ENETH ΠΑΡΣΙΦΑΙ,

a je tedy pro grecistu zcela nesrozumitelný. Trojice lineárních znaků je připojena v poněkud větších typech, a má proti vzorně pravouhému abecedickému textu lehký sklon doprava, byla připojena bez ohledu na symetrii v pravé polovině desky, a vůbec se zdá, jako by byla vyryta jinou rukou, snad dokonce později. Lineární znaky vpravo dole lze číst jako i-pi-ti nebo i-ne-ti; druhé z obou čtení bývá preferováno vzhledem k předchozímu abecedickému ENETH. Předpoklad, že toto abecedické slovo bylo ještě jednou — třebaže s jistými hláskovými odchylkami — opakováno v starém slabičném písmě, se zakládá na značně nejisté interpretaci J. A. Davise⁴³. Tento badatel nachází v textu krétský odraz maloasijských vlastních jmen Ipiui a Zithanthaš (jméno chetitské bohyně) a interpretuje jej takto: „Ipiui Zithanthaši bohyni věnoval darem,“ přičemž abecedicky psané ENETH „bohyni“ je ještě jednou dole opakováno. Interpretaci ponecháváme bez komentáře, trojice dole připojených slabičných znaků je však pozoruhodným dokladem přežívání lineárního písma v odlehle oblasti Lasithi na východní Krétě. Nesrozumitelný text abecedické části má jistou paralelu v abecedických „eteokrétských“ nápisech z Praisu, ležícího ještě dále na krétském východě.

Srov. např. Inscr. Cret. III, VI 3: ... irermēiamarph ... eirerphinsdan ... mamedikark ... risrairariph ...

Námi provedený statistický rozbor zmíněných předřeckých napsů vedl v konfrontaci s ortografií obou lineárních písem i s řeckými abecedickými nápisy z Praisu k následujícím závěrům o foneticko-fonologické struktuře tamějších „eteokrétských“ napsů:

a) V oblasti *vokalizmu* měl předřecký jazyk z Praisu podstatně nižší frekvenci zadních fonémů (tj. hlásky *o* [17 % z frekvence všech vokálů] a zejména hlásky *u* [3 %]) ve srovnání s dominantním vokálem *a* (36 %) a s vokálem *e* (27 %). Tato distribuce odpovídá do značné míry předpokládané distribuci v lineárním písmě A — s tím rozdílem, že tam se zdá být *u* častější než *o*.

b) V *konsonantismu* překvapuje vysoký výskyt kontinuant (74 % z frekvence souhlásek) proti okluzívám. Přitom neznělé okluzívy mají téměř trojnásobnou převahu (18,6 %) nad znělými (7,6 %); ze znělých je ve větší míře doložena jen dentála *d* (6,4 %). To je ve shodě s faktem, že ze znělých explozí má v lineárním písmě B jedině znělá dentála *d* svou vlastní grafickou D-ovou řadu a že v jazyku lineárního písma A fonologická opozice mezi znělými a neznělými okluzívami pravděpodob-

⁴³ Cit. podle Browna 1978.

^{43a} Nejnovější rozbor eteokrétských napsů z východokrétských lokalit Praisu a Dréru, provedený mnou na základě jejich komplexního vydání (Duhoux 1982) a publikovaný ve sborníku O-o-pe-ro-si (Bartoněk, 1986, 701–707), přinesl některá další zpřesnění; hlavní závěr o pravděpodobném přibuzenství eteokrétských napsů s jazykem lineárního písma A zůstává však nezměněn.

ně vůbec neexistovala. Nejasná je v praiském eteokrétském jazyce existence aspirát; je tu doloženo pouze *ph* (5,8 %), nelze však vyloučit, že mělo spíše frikativní výslovnost *f*.

Nejčastější souhláskou na eteokrétských nápisech z Praisu je hláska *r* (17,4 %), dosti vysokou frekvenci mají i nazály (*n*: 15 %, *m*: 7 %); velmi řídká je naopak laterála *l* (2,3 %), v Praisu zřejmě doložená zejména v typicky řeckých vlastních jménech. To je ve shodě s tím, že podle svědectví lineární B ortografie krétský jazyk buď žádnou laterálu neměl, anebo se v jeho fonologickém systému nacházela v nějaké odlišné artikulační podobě (snad v poloze blízké řeckému *d*, takže grafická řada této laterály mohla v lineárním písmě B posloužit k zachycování explozivního *d*). Druhou nejčastější souhláskou je sibilanta *s* (16,9 procenta), jinak však nebyl eteokrétský jazyk z Praisu na frikativy příliš bohatý (doloženo je tu *j*, *w* — a snad shora zmíněné *f*). Z hlediska místa artikulace jsou doloženy hlavně souhlásky artikulované v dentální oblasti (fonémy *t*, *d*, *n*, *s* zabírají dohromady asi 50 % všech doložených souhlásek); labiály jsou zastoupeny v daleko menší míře (17,4 %) a zcela nepatrné je doložení velár (5,2 %) — počítaje v to vždy jak okluzívy, tak i příslušné frikativy a nazály.

Lze tedy vyslovit obecnější závěr, že jazyk předřeckých nápisů z Praisu odpovídá z hlediska své hláskové struktury do značné míry tomu, co bylo zatím možno vysoudit o mínojské krétštině z analýzy obou krétských lineárních písem.^{43a}

Závěrem k výkladu o lineárním písmě A dodejme, že se mezi staroegyptskými písemnými památkami zachovaly nejméně čtyři texty, které jsou psány v staré mínojské krétštině. Ve třech případech je krétský charakter slov v textu výslovně potvrzen (na tabulce s krétskými osobními jmény z 16. stol. př. n. l. a na dvou zaříkadlech), čtvrtý text je pokládán za starokrétský, protože obsahuje jedno ze slov vyskytujících se ve zmíněných zaříkadlech. Celá řada výrazů z těchto památek má přitom paralely v lineárním písmě A.⁴⁴

Specifický problém staroegejské epigrafiky představuje disk z Faistu, kruhový hliněný kotouč z doby kolem r. 1600 př. n. l. (tab. VII), který je na obou stranách popsán — přesněji řečeno potištěn — 241 otisky 45 piktografických znaků, či spíše obrazových matric. Pokusů o rozluštění jsou snad stovky; čím jsou konkrétnější, tím jsou absurdnější. Existuje však i seriózní cesta k analýze textu této památky.⁴⁵ Ta vedla v poslední době k živé diskusi, zejména pokud jde o směr písma — zda totiž text začíná vně či uvnitř kruhu. Existují silné argumenty pro obojí možnost, a tak jsme asi od konečného řešení otázky ještě značně vzdáleni. Stále více se však dnes pochybuje o maloasijské provenienci disku a písmo samo se v této souvislosti jeví jako jedno z celé řady autochthonních krétských písem, na něž byla zřejmě střední doba mínojská kolem poloviny 2. tisíciletí př. n. l. velmi bohatá. Podobně izolovaný a přitom autochthonní charakter mají na Krétě i některé další písemné

⁴⁴ Helck 1979, 113nn.

⁴⁵ Srov. zvl. Duhoux 1977.

památky z téže doby, jako nápisy na bronzové sekyře z Arkalochori a na oltářním kameni z Mallie.

3. Od lineárního písma A je podle běžného názoru odvozeno *lineární písmo B*, jehož používali Řekové jako prvního písma ve své historii. Zpravidla se soudí, že vzniklo adaptací lineárního písma A pro účely řeckého jazyka, podrobnosti jeho vzniku a formování nebyly však do-

Tab. VII. Disk z Faistu (cca 1600 př. n. l.; obě strany)

posud dostatečným způsobem osvětleny. Detailní problematice písma a jeho jazyka bude věnována zvláštní kapitola.

4. Krétská raná lineární písma (protolineární kruživa a lineární písmo A) mají však nejen své pokračování v lineárním písmě B, ale podílela se zřejmě ve značné míře i na utváření slabičných písem kyperských — pravděpodobně ve spojení se sekundárními impulsy z přilehlých oblastí v Anatolii a Sýrii. Na Kypru se psalo slabičnými písmi od 16. století až do 3. století př. n. l., tj. hluboko do doby, kdy se již v Egeidě používalo hláskové alfabety. Kyperská slabičná písma jsou v podstatě dvě: písmo kyperskomínojské, doložené od 16. do 11. století př. n. l., a klasické písmo kyperské s doklady od začátku 11. do konce 3. století před n. l.

Počet dokladů *kyperskomínojského písma* neustále roste; dnes je registrováno kolem 400 dokladů. Obecně je třeba k nim říci, že na rozdíl od egejských tabulkových dokladů, vysušovaných pouze na slunci, jsou kyperskomínojské hliněné tabulky zásadně vypalované v ohni a že v kyperských slabičných systémech nejsou na rozdíl od egejských nikde doloženy věcné ideogramy (ojediněle se tu však objevují číselná označení). Písmo však směřuje i v kyperskomínojských písemných systémech, stejně jako v Egeidě, zásadně odleva doprava. Podle E. Massonové se kyperskomínojské písmo člení do čtyř hlavních skupin, z nichž každá v podstatě představuje víceméně samostatný variantní písemný systém a může případně pod sebou skrývat i odlišný jazyk. Jde o tyto čtyři základní skupiny písemných dokladů [tab. VIII]:⁴⁶

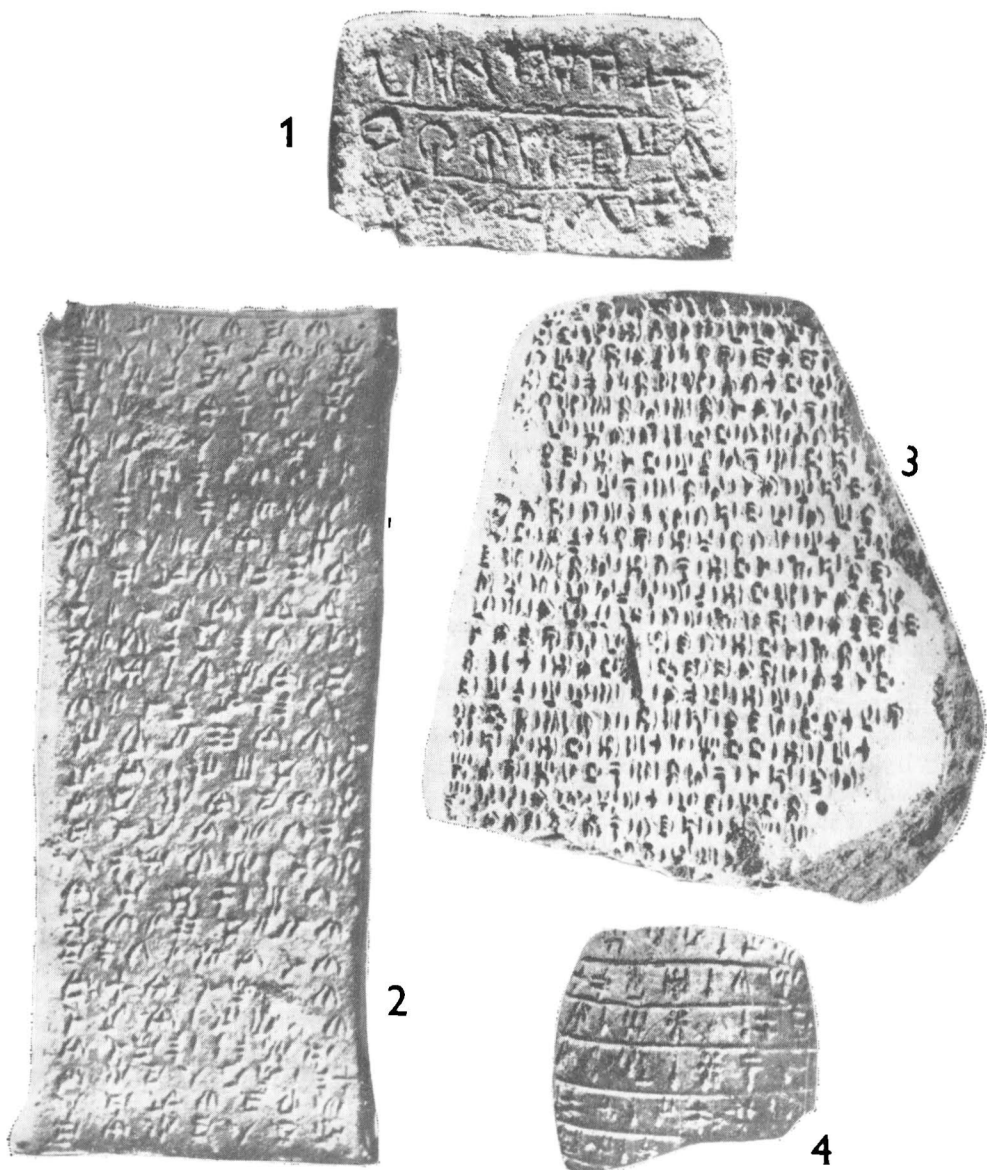
a) Čtyři archaické nápisy z konce 16. století a z 15. století př. n. l. — ještě s těsnou vazbou na raná krétská lineární písma. Do této skupiny patří zejména nápis na přezmenu z Enkomi z konce 16. století př. n. l. a nápisy na třech tabulkových fragmentech jen o něco málo mladších.

b) Kolem r. 1400 se z tohoto archaického kyperského písemného systému — pravděpodobně na bázi téhož jazyka — vyvinul písemný systém KM 1, který se rychle rozšířil po celém ostrově a udržel se na ostrově v užívání až do 11. stol. př. n. l. Nejobsáhlejším písemným dokladem této skupiny je hliněný váleček z vypálené hlíny, pocházející z Enkomi, a to pravděpodobně ze 14. stol., pokrytý 27 řádky dobře čitelného textu a připomínající obdobné válečky babylonské, popsané ovšem klínopisem. K němu dnes přistupují různé dlouhé nápisy na nejrozmanitějším materiálu, zvl. na střepech nádob, na kamenných i kovových předmětech a zejména téměř na stovce hliněných koulí neznámého účelu, nalézáných především v Enkomi. Pro různorodost zachovaných dokladů se doposud nepodařilo sestavit jednotný sylabář písemného typu KM 1, ani interpretovat některý z jeho dokladů. Pod písmem se zřejmě skrývá jeden nebo i více „eteokyperských“ jazyků, jimiž mluvili předřeční obyvatelé Kypru, o jejichž etnickém původu nelze říci nic určitého, podobně jako o mínojských Krétanech (snad ještě méně než o Krétanech, neboť jednotlivým znakům kyperskomínojského písma lze přiřkládat konkrétní slabičné hodnoty ještě s menší jistotou, než to bylo možné v případě krétského lineárního písma A).

c) Z doby kolem r. 1250 př. n. l. máme ve starověkém Ugaritu na protilehlém syrském pobřeží zachovánu zvláštní písemnou variantu KM 3, jež se zřejmě vyvinula z písemného typu KM 1. Je doložena na čtyřech kratších tabulkových fragmentech a několika dalších zlomcích hliněných nebo kovových nádob. Analýza dochovaných tabulek vedla k sestavení neúplného sylabáře o 28 znacích, poznamenaných zvláštním, klínopisným duktem písma (tab. IX).

d) Kolem r. 1200 př. n. l. je doložen v kyperském Enkomi další variantní systém, označovaný jako typ KM 2. Nacházíme jej na čtyřech, zpravidla po obou stranách popsaných tabulkových fragmentech, z nichž největší obsahuje 38 více či méně zachovaných řádků. Není přitom vyloučeno, že dva další z těchto fragmentů jsou součástí jediného textu, což by dohromady vytvářelo dokument o 56 řádcích (s počátky dalších 22 řádků). Celkem lze na všech čtyřech fragmentech rozeznat přes 1 300 obrazců, které reprezentují sylabář o 58 znacích. Systém písma souvisí s hlavní kyperskou vývojovou linií, avšak odchyluje se od KM 1 nejen specifickými epigrafickými rysy (má spolu s ugaritskými tabulkami klínopisnější duktus písma, a navíc některé znakové inovace), nýbrž i rozdíly ve vnitřní struktuře jednotlivých slov a v odchylné frekvenci a distribuci jednotlivých znaků. To vše dovoluje vyslovit závěr, že se pod typem KM 2 skrývá podstatně jiný jazyk než pod KM 1, resp. KM 3. Podle E. Massonové struktura textů zapsaných v KM 2 prozrazuje jazyk

⁴⁶ Masson(ová) 1972, 99nn., 1974 aj. — Srov. nejnověji i Hiller 1985 (s úvahami o dalším vyznačování egejských a kyperských písem).

Tab. VIII.

Kyperskomínojské písmo: 1 — nejstarší hliněná tabulka z Enkomi (kyperskomínojské písmo archaického typu; cca 1500 př. n. l.); 2 — rozvinutý otisk hliněného válečku (typ KM 1; 14. stol. př. n. l.); 3 — velká hliněná tabulka z Enkomi (typ KM 2; cca 1200 př. n. l.); 4 — zlomek hliněné tabulky z Ugaritu (typ KM 3; cca 1250 př. n. l.)

Enkomi											
1		x2	22		x10	43		x5	5		x1
2		13	23		2	44		10	6		3
3		7	24		5	45		11	7		3
4		7	25		14	46		1	8		1
5		9	26		6	47		8	9		1
6		9	27		4	48		2	10		3
7		1	28		12	49		10	11		2
8		2	29		6	50		5	12		1
9		4	30		12	51		7	13		1
10		2	31		3	52		12	14		1
11		3	32		21	53		10	15		1
12		14	33		5	54		4	16		1
14		13	34		1	55		21	17		3
15		2	35		1	56		9	18		2
16		6	36		9	57		7	19		3
17		5	37		6	58		9	20		2
18		3	38		4	Ugarit			21		1
19		13	39		3	1		2	22		1
20		11	40		2	2		3	23		1
21		5	41		2	3		5	24		1
			42		1	4		1	25		2?

Tab. IX. Kyperskominojský sylabář z Enkomi [KM 2] a Ugaritu [KM 3]

aglutinačního typu s rysy obdobnými předoasijské churritštině.⁴⁷ Rozhodně se tedy nesplnily počáteční naděje, spatřující v nápisech typu KM 2 řečtinu achajských kolonistů na Kypru (nebo invazorů) z doby intenzivních etnických přesunů ve východním Středomoří v rozmezí let 1230 až 1190 př. n. l. Podobně chybějí zatím dostatečné argumenty i pro Gordonovu semitskou či Davisovu hieroglyfickochetitskou hypotézu,⁴⁸ pokud jde o jazykový charakter kyperskomínojských nápisů ať už zmíněného typu KM 2, či celého komplexu kyperskomínojských písemných systémů.

5. Řecky psané texty nacházíme teprve v nápisovém souboru tzv. *klasického písma kyperského* (1050—200 př. n. l.). To systémově navazuje na kyperskomínojský typ KM 1 a přes něj je spřízněno s egejskými lineárními písmeny. Přímá souvislost mezi klasickým písmem kyperským a egejským lineárním písmem B neexistuje, jak se někteří badatelé domýšleli. Přesto však lze u 8 znaků obou těchto písem konstatovat plnou grafickou i fonetickou shodu, což dovolilo Evansovi začátkem tohoto století přečíst dvojnakové slovo na knósské tabulce s koňskými hlavami jako po-lo, tj. *pōlos* „hříbě“. Dnes víme, že slovo bylo přečteno správně; Evans sám své čtení pokládal za hříčku náhody, neboť v jeho hypotéze o komplexním mínojském charakteru veškeré egejské civilizace doby bronzové neměla pochopitelně řečtina na knósských nápisech místo. O klasickém písmu kyperském bude pojednáno ve zvláštní kapitole.⁴⁹

Určité náznaky kulturního vyzářování egejských písem se projevují ještě i dále na východ od Kypru.⁵⁰ Vedle zmíněných již dokladů kyperskomínojského písma typu KM 3 v Ugaritu se jako doklady tohoto vyzářování uvádějí i některé další písemné projevy na předoasijské půdě. Za nejstarší z nich bývá pokládán krétský znak vyrytý nad klínovým textem nádobou z palestinského Hazoru ze 17. stol. př. n. l. a jen o něco mladší (cca 1600) je čtyřznakový nápis na bronzové dýce z Tell ed-Du-wéru (Lachiše). Bezpečně souvislosti s egejskými nebo kyperskými písmeny tu ovšem nelze prokázat, což platí i o „lineárních“ znacích na cihlách z Bét-Šeánu západně od středního Jordánu, nalezených společně s mykénskými vázami z 12. stol. př. n. l., stejně jako o třech hlíněných tabulkách z Tell Deir 'Allā v Jordánsku (cca 1200), jejichž písmo působí jako zjednodušené lineární písmo A bez ideogramů a poněkud připomíná klasické písmo kyperské.

Do jisté míry lze pokládat za projevy vyzářování egejských písem i příležitostné značky na dnech mykénských váz, s nimiž se setkáváme nejen v Egeidě, na Kypru, na jihomaloasijském i syrsko-palestinském pobřeží, či až v Egyptě, nýbrž i v některých oblastech západního Středomoří, zvláště na Liparských ostrovech a na Sardínii. Totéž lze říci

⁴⁷ Masson(ová) 1974.

⁴⁸ Srov. výše str. 50.

⁴⁹ Viz str. 125nn.

⁵⁰ O vyzářování egejských písem do okolních oblastí viz zvl. u Buchholze 1969 a Vladára—Bartoňka 1977, 420nn.

i o kyperskomínojských znacích na měděných ingotech, pro něž máme doklady nejen na Kypru, v jižní Anatolii (ve vraku lodí, potopivší se kolem r. 1200 u mysu Gelidonya, jich bylo nalezeno 39), na Krétě, Kykladách i helladské pevnině, ba opět až na Sardínii: kresby obrazců s paralelami v kyperskomínojském písmě se dokonce našly v Zelené jeskyni u Alghera.

Možné egejské souvislosti snad mají i některé doklady z balkánského, resp. dolnodunajského vnitrozemí. Zejména to asi platí o dvou starších nálezech z kulturního horizontu Vatin—Vršac v Jugoslávii — o keramickém kotoučku a o přeslenu s obrazci, které lze pokládat za stylizovanou nápodobu egejských písemných znaků, motivovanou povrchní znalostí egejských písem. Zdá se, že kotouček byl nápodobou hlavice jílce mykénského meče nebo dýky a že jeho tvůrce tu napodobil svůj egejský vzor hned ve dvou směrech — jednak samu hlavici meče v nefunkčním materiálu, tj. v hlíně, jednak lineární grafické zachycení jména vlastníka meče quasilineárními obrazci, které již zcela postrádaly jakoukoli sdělovací funkci.⁵¹

⁵¹ Vladár—Bartoněk 1977, 423nn. Oba předměty pocházejí z 16. stol. př. n. l.

